

ОСВІТНІ ЧИННИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Досліджено діючу систему освіти в контексті визначення її ролі у процесі формування людського капіталу. Виконано комплексний, системний аналіз ефективності змін, що відбулися в організації освітньої діяльності, у тому числі за рахунок розширення самостійності навчальних закладів. Акцентовано увагу на особливу роль і моральну відповідальність шкільного вчителя за результати своєї педагогічної діяльності. Визначено недоліки діючого порядку оцінки шкільних знань і вступу до вищих навчальних закладів. Запропоновано власне бачення реформування освітнього процесу й оптимальних шляхів майбутньої професійної самовизначеності особи.

Ключові слова: освіта, управління системою освіти, освітній потенціал, критерії оцінки, знання, людський капітал.

Роль освіти в житті людини не можна переоцінити, з яких би точок зору не розглядалося зазначене поняття. Завдяки освіті відбувається розуміння протікання усіх природних, фізичних, хімічних, біологічних та інших процесів, формується світогляд. Набуті внаслідок освіти знання підштовхують індивідів усвідомити свою особливу призначеність в цьому світі і що умови їх життєдіяльності залежать не тільки від об'єктивних, немінучих обставин, а, перш за все, від них самих, що людина сама визначає власну долю і є творцем свого майбутнього та, що особливо важливо, вплив людини на зазначений процес власного становлення і самовизначення може мати як позитивні, так і негативні наслідки.

Визначення ролі освіти у процесі формування людського капіталу — чи не найактуальніший напрям сучасних досліджень у сфері функціонування економічних систем. Цим проблемам присвячено праці багатьох науковців, у тому числі таких, як Л. Абалкіна [1], О. Грішнова [2], Т. Кір'ян [3], Е. Лібанова [4] та інших.

У зазначеному секторі досліджень, здебільшого, між науковцями немає принципових розбіжностей у наукових визначеннях, методологічних підходах і оцінках (за винятком безпосередньо самої категорії «людський капітал»). Однак досвід засвідчує, що проблем, пов'язаних з механізмами регулювання освітніх процесів, формуванням професійно-кваліфікаційних ознак робочої сили, ліквідацією диспропорцій

між попитом і пропозиціями на ринку праці, не зменшується. Навпаки, за окремими напрямками вирішення окреслених питань вони навіть загострилися. А на практиці це призводить до того, що функціонування ринку освітніх послуг не призводить до досягнення бажаного результату — формування відповідних ознак якості людського капіталу, забезпечення суб'єктів економічної діяльності високопрофесійними кадрами і продуктивною зайнятістю населення.

З цього приводу, в умовах постійного підвищення вимог до інтелектуальних здібностей, коли знання і кваліфікація набувають дедалі більшої цінності і від якості вирішення цих проблем безпосередньо залежать економічна та соціальна стабільність країни, перспективи її сталого економічного розвитку, а за кінцевим рахунком, і власно добробут кожної людини, питання дослідження факторів впливу ефективності функціонування ринку освітніх послуг на якість людського капіталу є вельми актуальними.

Метою статті є дослідження системи освіти як головного базового фактора формування людського капіталу, комплексний, системний аналіз організації освітньої діяльності в Україні й визначення шляхів її вдосконалення.

Освітній потенціал відіграє ключову роль у розвитку суспільства. На думку академіка Л. Абалкіна, він (освітній потенціал) багато в чому визначає інтелектуально-професійні характеристики суспільства, рівень культури, реалізацію можливостей особистості [1, с. 43].

Базовими принципами концепції людського розвитку є не постійне надання гуманітарної підтримки тим, хто її потребує, а стимулювання розвитку особи, активізації її участі в житті суспільства [4, с. 13]. Людина сама формує свої спроможності, обирає життєвий шлях, створює персональний потенціал задля забезпечення власного добробуту, гідного рівня життя і саморозвитку.

Освіта впливає на усі сфери життя суспільства і є вагомим елементом на шляху досягнення високих темпів економічного зростання і добробуту суспільства. Вона являє собою специфічну галузь сфери духовного виробництва, яка працює над формуванням знань і вмінь підрастаючого покоління, його вихованням, підготовкою кадрів [5, с. 35].

Т. Кір'ян стверджує, що інноваційний розвиток економіки України потребує відповідних змін в усіх сферах економічної діяльності. Особливо важливу роль відіграє забезпечення економіки кваліфікованими працівниками, у тому числі інноваційний розвиток сфери професійного навчання кадрів на виробництві в контексті переходу від управління людськими ресурсами до управління знаннями на підприємстві [3, с. 23].

За результатами аналізу наведених у літературі точок зору щодо сутності знань можуть бути виділені п'ять підходів, які свідчать, що розуміння знань зводиться або до результату пізнання дійсності, або до ресурсів людини, або до володіння інформацією, або до нематеріальних активів і грошових потоків, або як загально-наукове поняття [6, с. 191].

Отже, освіта є джерелом розкриття інтелектуального і духовного потенціалу особистості, фундаментом людського розвитку і прогресу суспільства, це — цілеспрямований процес виховання і навчання в інтересах людини, суспільства, держави. Крім того, рівень освіти і професійної підготовки є одним із найвагоміших критеріїв, які характеризують сукупний людський капітал. Освіта сьогодні розглядається як одна з основних цінностей, без яких неможливий подальший розвиток суспільства [2, с. 49, 101].

Метою освіти, у відповідності з Законом України «Про освіту», є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних рис, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціала

люду народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями [7, с. 3]. Основними принципами організації освіти визначено:

доступність до кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою;

рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку;

гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей;

органічний зв'язок зі світовою та національною історією, культурою, традиціями;

незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій;

науковий, світський характер освіти; інтеграція з наукою і виробництвом;

взаємозв'язок з освітою інших країн; гнучкість і прогностичність системи освіти;

єдність і наступність системи освіти; безперервність і різноманітність освіти;

поєднання державного управління і громадського самоврядування в освіті.

Двигунами конкурентоспроможності держави є освіта, наука, технології і логістика, головною рушійною силою будь якої організації — персонал, а держави — людський капітал [8, с. 33]. Стейке економічне зростання, розвинений внутрішній ринок і стабільність може гарантувати тільки високоосвічене суспільство. Без цього не буде стійкого економічного зростання, неможливо сформувати громадське суспільство й досягти високих стандартів життя.

У сучасному світі триває постійна боротьба за інтелектуальний ресурс та доступ до джерел його формування. Досвід останніх десятиліть підтверджує те, що на роль лідерів у соціально-економічному розвитку претендують країни, що мають найвищий рівень освіти і науки [9, с. 123].

Знання, професійні та інтелектуальні здібності, як головні елементи внутрішньої структури людського капіталу, стають основою ефективного функціонування економіки. Для забезпечення успішного розвитку необхідно постійно вкладати кошти у підготовку найфаховіших спеціалістів, підвищувати індекс розвитку людського капіталу через зростання рівня освіченості. Найефективніші інвестиції — вкладення в освіту і науку [10, с. 13].

Наврядчи хто з дослідників заперечить наведену схему впливу освіти на формування людського капіталу і процеси економічного й суспільного розвитку (рис. 1):

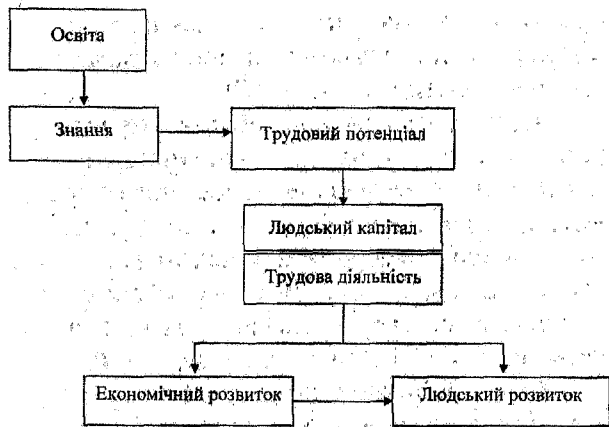

Рис. 1. Схема впливу освіти на формування людського капіталу і процеси економічного й суспільного розвитку

Комплексний, системний підхід до вивчення і вирішення проблем освітньо-професійного характеру для забезпечення ефективного розвитку економічних систем потребує ретельного дослідження наступних основних складових і чинників функціонування ринку освітніх послуг:

- задачі освітньої діяльності;
- освітні рівні та їх спадкоємність;
- управління системою освіти;
- організаційно-методичне та інституційне забезпечення системи освіти;
- учасники навчально-виховного процесу;
- кадрове забезпечення сфери освіти;
- фінансово-економічні відносини в освітньому процесі;
- критерії оцінки ефективності функціонування системи освіти;
- роль держави в регулюванні процесу підготовки спеціалістів для потреб ринку праці;
- участь роботодавців у вирішенні проблем власного кадрового забезпечення.

Окрім підкресленої вище головної мети освіти, зазначеної Законом України «Про освіту», кожен учасник системи організації освітнього процесу визначає власну мету і задачі освітньої діяльності на відповідних етапах і рівнях її здійснення.

Структура системи освіти включає наступні основні рівні освітньої діяльності: дошкільна освіта, загальна середня освіта, позашкільна освіта, професійно-технічна освіта, вища освіта, післядипломна освіта, аспірантура, докторантура і самоосвіта. Усі рівні освітньої діяльності, крім виконання функцій формування у людини відповідних ознак особистості на кожному життєвому етапі її становлення, відігра-

ють свою особливу роль у процесі формування якості майбутніх елементів внутрішньої структури людського капіталу.

Абсолютна більшість дослідників з питань розвитку людського капіталу зосереджують свою увагу, перш за все, на аспектах формування професійних знань, навичок і спроможностей людини. Однак у ранній період життя відбувається накопичення не тільки фізичного та виховного, а й інтелектуального потенціалу людського капіталу за рахунок сімейної і в цілому дошкільної освіти.

Як підкреслює О. Грішнова, дослідження і застосування категорії «людський капітал» відкриває перед наукою нові можливості в аналізі проблем планування і розвитку сім'ї та формування продуктивних здібностей людини в сім'ї [2, с. 80]. Витрати сім'ї на виховання дітей здійснюються здебільшого з альтруїстичних почуттів любові до них. Щодо освітніх витрат, то вони є інвестиціями в майбутній людський капітал, тому що, по-перше, відбуваються за рахунок зменшення поточних витрат батьків, по-друге, довгострокові і, по-третє, зорієнтовані на потенційну перспективну прибутковість. Сімейний рівень формування людського капіталу є такий, що має особливо важливе значення на початку життя і багато в чому визначає подальший вибір індивіда.

Дошкільна освіта, згідно з Законом України «Про дошкільну освіту», — цілісний процес, спрямований на забезпечення різнобічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних і фізичних особливостей, культурних потреб [11, с. 116]. Дуже добре визначення. Однак кожна законодавча норма має сенс лише в тому випадку, якщо є в наявності реальні механізми забезпечення її практичної реалізації. На жаль, сучасні суспільно-економічні умови життєзабезпечення не дозволяють багатьом сім'ям в нашій державі виконати цю педагогічну установку.

По-перше, існуюча мережа дитячих навчально-виховних закладів здебільшого зруйнована. Кількість дитячих навчальних закладів за роки, що минули після змін, які відбулися у сферах державного і суспільного устрою, скоротилася на 43 % [12, с. 253]. При усіх відомих недоліках радянської системи дошкільні заклади були загальнодоступними, мали добре освітньо-методичне забезпечення і відігравали свою позитивну роль у забезпеченні повноцінного розвитку дитини. Крім того, існувала розгалужена

система різноманітних секцій, гуртків, клубів дитячої творчості тощо, які сприяли виявленню та розвитку особистих якостей і талантів дітей. Сьогодні відносно різнобічний розвиток діти можуть отримувати лише в окремих приватних дитячих закладах, послугами яких спроможна користуватися дуже обмежена частина заможних родин. Більшість українських дітей позбавлені права на системну дошкільну освіту, що негативно відбивається на формування їх творчих здібностей та, відповідно, на ефективності процесу розвитку майбутнього людського капіталу.

По-друге, матеріальне становище абсолютної більшості громадян не дозволяє не тільки забезпечити своїм дітям відвідування закладів дошкільної освіти, а навіть придбання відповідної літератури, інтерактивних познавальних іграшок, іншого інструментарію для повноцінного розвитку дітей в сім'ях через неплатоспроможність населення і зростання вартості зазначених послуг і товарів широкого споживання.

По-третє, яким чином має бути забезпечено виконання норми вище згаданого Закону: «...відповідно до її (дитини) задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних психічних та фізичних особливостей...» при практичній відсутності в державі діючої системи професійної орієнтації (хоча за цим напрямом також існує відповідний Закон)? Хто і яким чином має виявити ці здібності та індивідуальні особливості?

За таких умов виховання дітей, формування у них певних ціннісних орієнтацій, здібностей, навичок, вмінь та інших ознак майбутнього людського капіталу в дошкільний період відбувається, як правило, лише в сім'ї. І результат цього процесу, його ефективність здебільшого залежить від образу життя, рівня вихованості, освіти та відповідальності батьків.

У сприянні ефективного вирішення питань дошкільного виховання й освіти підростаючого покоління значна роль має належати державі, перш за все тому, що батьки відповідальні за долю своїх власних дітей, а держава — за розвиток сукупного людського капіталу майбутніх поколінь і суспільства в цілому. Визначальною є роль держави у процесі формування особистого потенціалу, моральних і потенційних ділових рис дітей з багатодітних і неблагополучних сімей та, особливо, дітей, що залишилися без батьківського піклування.

Дошкільна освіта має стати частиною загальної системи обов'язкової освіти. Необхідно розробити мінімальні стандартні методологічні

вимоги до дошкільного виховання й освіти, доцільного запровадження гнучких програм дошкільної освіти тощо [2, с. 87].

Дошкільне виховання майбутніх трудових ресурсів відіграє особливу, у значній мірі фундаментальну роль. За рахунок максимального охоплення дітей дошкільного віку дитячими закладами не тільки вирішується задача їх підготовки до навчання у школі, але й мається на увазі досягнення іншої, головної мети — всебічне підвищення моральних якостей і особистих можливостей.

Творча ініціатива дитини виникає і реалізується під керівництвом і за участю вихователя. При цьому знання і вміння, засвоєні за його сприянням, в кінцевому рахунку, стають інтелектуальною цінністю дитини, і вона в подальшому житті оперує нею як своїм надбанням. Однак кожен вихователь передає дітям не тільки свій життєвий досвід, але й частку духовного і практичного багатства, що складається з відомостей, уявлень, знань, накопичених людством тощо.

У педагогічних колах панує теза: кожна дитина спроможна добиватися об'єктивно доступного їй успіху й відчувати себе щасливою. Складно переоцінити при цьому роль педагога. Приймаючи до уваги індивідуальні особливості дітей, він створює (має створювати) для кожної дитини можливості до позитивної поведінки та умов психологічного комфорту, що сприяє виникненню оптимального середовища для розвитку творчих спроможностей і пов'язаної з ними ініціативи, прояву ознак самостійності, своєрідної незалежності і разом з тим внутрішньої дисципліни і впевненості у своїх можливостях. Розвиток індивідуальності, самостійної поведінки є одним із центральних напрямів виховання у дитини майбутніх ознак якості людського капіталу.

Загальна середня освіта, як цілеспрямований процес оволодіння систематизованими знаннями, є обов'язковою основною складовою безперервної освіти. Результатом зазначеного процесу має бути інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності [13, с. 66].

Реформи в системі освіти, і перш за все шкільної, мають бути зорієнтовані на всебічний перехід від формального викладання традиційного переліку предметів (дисциплін) до індивідуального розвитку дитини у процесі навчання, до розкриття творчих і загальноінтелектуальних можливостей юнаків.

Одним із найважливіших напрямів сучасного реформування світової системи освіти, що най-

більш глибоко враховують особистість школяра та виводить на нові рубежі культуру людських відносин у навчальному закладі й суспільстві в цілому, слід вважати принцип поваги до учня як особистості з самих ранніх років виховання і навчання. Цей принцип є, з одного боку, повсякденною основою у практичній діяльності справжнього педагога, а з іншого, — має стати найважливішим елементом вдосконалення системи освіти та ознаковою рисою суспільного життя.

За останні два десятиліття під впливом трансформаційних перетворень в суспільстві відбулися й відповідні зміни в організації освітньої діяльності. Більш гнучкими стали вимоги щодо організації і проведення навчання. Це, у свою чергу, надало можливість педагогічним працівникам самостійного визначення джерел інформації, обрання найбільш інтересних, якісних методик навчання (кількість і різноманітність яких зростає за останні роки), застосування власних, авторських методик і технологій навчання, впровадження будь-яких нововведень в освітній процес, що розкриває великі можливості в підвищенні ефективності освітньої діяльності. Позитивну роль відіграє також розширення мережі навчальних закладів за рахунок заснування приватних освітніх установ: гімназій, ліцеїв, коледжів тощо.

Однак зазначені нововведення мають, як правило, з одного боку, позитивні, з іншого — і негативні наслідки у процесі здобуття підростаючим поколінням знань та інших ознак якості майбутнього людського капіталу.

Для проведення будь-яких нововведень, а тим паче в освітній діяльності, важливе і навіть першочергове значення має кадрове забезпечення процесів їх впровадження. Недостатня кваліфікація чи якісь інші ознакові характеристики якості підготовки педагогічних працівників в умовах розширення прав навчальних закладів і самостійності організації освітнього процесу можуть привести до надання дітям неякісних або викривлених знань з окремих дисциплін.

Щодо платної загальної освіти. Існує багато протиріч у цьому процесі й, відповідно, думок і стверджень відносно її організації, ефективності процесу навчання, якості знань і таке інше як серед науковців, так і безпосередньо в середовищі фахівців — практиків, управлінців, батьків. Без сумніву, відкриття нових приватних навчальних закладів має позитивні наслідки. По-перше, можливість розширення мережі освітніх установ в умовах дефіциту бюджетного фінансування і

скорочення їх кількості в попередні роки і навіть сьогодні через зменшення народжуваності дітей. По-друге, кращі фінансові умови функціонування цих закладів сприяють можливості впровадження в освітній процес прогресивних методик і технологій навчання з використанням найсучаснішого обладнання, запрошення педагогічного персоналу високої кваліфікації, що потребує додаткового матеріального забезпечення, введення в програми навчання додаткових курсів загально-виховного, культурно-просвітницького та іншого призначення. Крім того, з'являється можливість забезпечення кращих побутових умов в учбовому закладі. Існують й інші переваги й додаткові спроможності організації навчання у приватних установах.

Однак в цьому процесі мають місце і недоліки. Закриття державних шкіл відбувається в невеликих містах і селищах сільської місцевості, а заснування приватних, як правило, — у великих мегаполісах, що не покращує умов організації навчання молоді у відповідних, непривабливих до освітнього бізнесу регіональних поселеннях. Крім того, залежність приватних учбових закладів (а відповідно і їх персоналу) від кількості і статків інвесторів не мотивує підвищення освітнього навантаження в навчальному процесі, вимог до учнів, тим паче враховуючи не завжди належні прагнення останніх, їх вихованість, світогляд і можливі інші ознаки приналежності до дітей, що зростають в багатьох сучасних високозабезпечених сім'ях. Тому навіть в умовах високого потенціалу кадрового забезпечення якості освіти у приватних освітніх закладах часто нижча, ніж у найкращих державних. Це, звісно, негативним чином відбиватиметься на формуванні якісних ознак майбутнього людського капіталу і перспектив розвитку відповідних сфер впливу майбутньої посадової відповідальності зазначеної категорії молоді. А вірогідність значної потенційної значущості цього впливу в нашому суспільстві поки що дуже висока.

Кадрове забезпечення загальноосвітніх шкіл взагалі має дуже велике значення, навіть більше, ніж у будь-яких інших сферах діяльності. Праця вчителя має свої специфічні особливості. Це обумовлене, перш за все, тим, що споживачами освітніх послуг є діти, і це вимагає особливих підходів до процесу роботи з ними. До того ж, вчитель несе відповідальність (звісно, моральну) за формування ознакових рис майбутньої особистості кожної дитини (особливо в початковій школі), тому що час навчання у школі є періодом

дорослішання юнаків, одним із найважливіших етапів формування людського потенціалу. Тому шкільний вчитель має бути не тільки, і не стільки висококваліфікованим викладачем відповідних програмних дисциплін, скільки фаховим педагогом. Без сумніву можна стверджувати, що наявність зазначених педагогічних ознак кваліфікаційних якостей серед більшості вчителів не зможе підтвердити практичний досвід жодного вітчизняного загальноосвітнього закладу.

У процесі реформування системи загальної освіти провідна роль (і відповідальність) належить державі. Проблеми освітньої галузі не такі наглядні й виразливі в щоденному житті людини, як вартість життя, охорона здоров'я, пенсійне забезпечення тощо, але своєчасність їх вирішення є не менш важливою задачею. Підвищення добробуту, забезпечення інших соціальних чинників суспільного розвитку можна в умовах економічної скрути переносити на майбутні періоди, недоліки ж в освітній діяльності молоді дуже складно, а в виховній — практично неможливо виправити на протязі наступних часових періодів. А результат цієї діяльності — знову ж таки, якісні ознаки майбутнього людського капіталу з наступними відповідними ознаками ефективністю процесу суспільного розвитку. Тому проблеми всебічного забезпечення сфери освіти, підвищення соціального статусу вчителя, престижності педагогічної діяльності, контролю за її якістю повинні бути предметом постійної уваги держави.

В економічному вимірі одним із найбільш відповідальних моментів є завершення загальної освіти й обрання сфери майбутньої професійної підготовки. При цьому слід зазначити, що саме цей період є найбільш проблемним і недосконалим з точки зору організаційно-методичного й інституційного забезпечення ефективності його проведення. По-перше, була зруйнована добре налагоджена система захисту школярем якості власної підготовки у школі шляхом здачі державних іспитів по завершенні навчання при отриманні атестату. За їх відсутністю недостатньо відповідальне ставлення буде у школяра до якісних ознак свого атестату, а з цього приводу — і до процесу навчання у школі, особливо на стадії його завершення.

Система єдиного державного іспиту шляхом тестування не спроможна об'єктивно оцінити знання за більшістю з предметів, а, відповідно, і бути критерієм щодо вступу до вищого навчального закладу (ВНЗ), особливо за тими

видами професійного спрямування продовження навчання, придатність особи до якого не можна оцінити відповідями «так» чи «ні», або за принципом «вгадай правильну відповідь».

До того ж, запроваджені заходи вступу до ВНЗ не є, як здається багатьом державникам і політикам, ефективним заходом боротьби з корупцією. Хоча ці аспекти не є предметом нашого дослідження, слід зазначити, що лікувати цю суспільну хворобу слід вирішенням проблем, що сприяли її виникненню, а методи отримання хабара для тих осіб, які побажають його отримати, завжди знайдуться, нечисті на руку викладачі «доженуть» абітурієнта на стадії студентства і будуть компенсувати «свої втрати» частками на протязі всього періоду навчання, аж до захисту дипломної роботи.

По-друге, практична відсутність профорієнтаційної роботи у процесі здобуття загальної освіти призводить, здебільшого, до некерованості, непрофесійності, а з цього приводу, доволі часто, — до помилковості обрання майбутньої професії з відповідними соціальними, морально-психологічними й економічними наслідками.

Обов'язковою умовою вступу до вищого чи середнього професійного навчального закладу, крім перевірки рівня загальних знань за окремими дисциплінами, має стати проведення заходів профвідбору шляхом тестування (психофізіологічного обстеження) на відповідність обрання майбутньої професії особистим рисам і якостям претендента.

По-третє, важливим питанням є фінансування освітнього процесу. Платна освіта — загальноосвітня норма. Проблема в іншому. Держава зобов'язана забезпечити рівні можливості продовження освіти молодим людям з різним матеріальним статусом: або за державні кошти, або створивши реальні й доступні для користування фінансово-кредитні механізми.

По-четверте, пільги для окремої категорії абітурієнтів (а в подальшому — студентів) повинні обов'язково бути, але не відносно умов вступу до навчальних закладів, а у сфері вирішення їх матеріальних, побутових та інших соціальних проблем.

По-п'яте, необхідно навести порядок із ліцензуванням закладів освіти. Останнім часом з'явилася безліч сумнівних «академій», «університетів», які налагодили випуск «спеціалістів» з невизначеними ознаками якості освіти і свідомо дезорієнтують молодих людей в обранні подальшого шляху продовження освіти і професійної визначеності.

По-шосте, держава не може знаходитися осторонь від функціонування ринку освітніх послуг і його відповідності потребам ринку праці. Необхідна розробка міжгалузєвого професійно-кваліфікаційного балансу трудових ресурсів. Лише на основі комплексного дослідження співвідношення процесів на ринках праці й освітніх послуг, враховуючи показники зазначеного балансу, можлива ефективна розробка і наступна реалізація програм підготовки кадрів для потреб економіки держави (і регіонів), визначення обсягів державного замовлення на підготовку фахівців відповідної кваліфікації і взагалі стратегічна керованість соціально-трудовими, а звідси, й економічними процесами суспільного розвитку.

І, по-сьоме, не слід забувати головного критерію оцінки і мети освітньої діяльності на кожному її етапі — рівень і якість здобутих знань, підвищення (розширення) спроможностей, властивостей і навичок особи, тобто тих характеристик, що формують ознакові параметри якості людського капіталу.

Саме на цьому акцентує увагу один із засновників концепції людського капіталу Т. Шульц, визначаючи за допомогою виробничої функції Кобба-Дугласа модель виробництва людського капіталу (формула 1 і рис. 2) [14, с. 261, 262]:

$$Q_t = B_0 (S_t \cdot K_t)^{B_1} D^{B_2}, \quad (1)$$

де: Q_t — об'єм виробленого людського капіталу;
 t — період часу;

B_0 — коефіцієнт спроможності збільшувати людський капітал;

S_t — частка наявного запасу людського капіталу, зарахована до виробництва цього капіталу;

K_t — загальний запас людського капіталу;

B_1 і B_2 — додатні коефіцієнти еластичності ресурсів, менші за 1, які відображають кількість процентів зміни об'єму виробленого людського капіталу при збільшенні ресурсу на 1%, ($B_1 + B_2 < 1$);

D — окупні вкладення.

Виразним є той момент, що в той час, коли індивідум 2 накопичить до закінчення школи капітал, що перевищує мінімальний об'єм, що потрібен для вступу до ВНЗ ($Q_{шк}^2 < Q_{min}^2$), і продовжить його виробництво за найкоротшою освітньою траєкторією, відповідно зменшуючи інвестиційні витрати на зазначені цілі, індивід 1 зможе подолати цей бар'єр лише збільшуючи період виробництва, тобто проходячи проміжні етапи за складними освітніми траєкторіями.

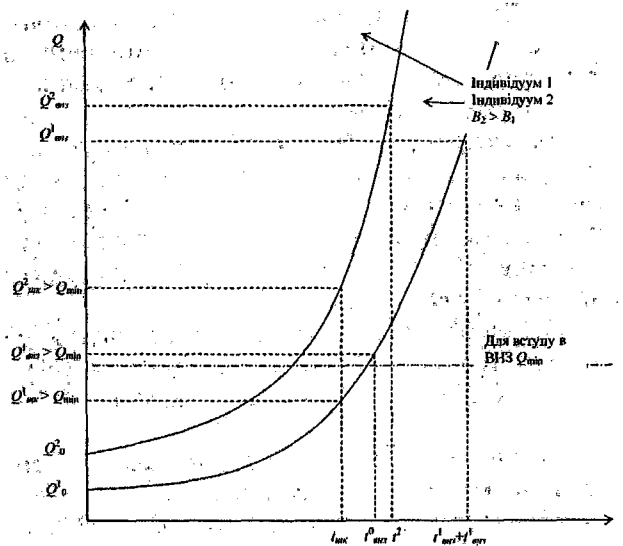

Рис. 2. Залежність об'єму виробленого людського капіталу (Q) від коефіцієнту спроможності індивідів (B)

Навіть при набутті вищої освіти після закінчення середнього спеціального навчального закладу (СНЗ), і в цьому випадку, на момент завершення даного виробничого етапу (ВНЗ) $Q_{внз}^1 < Q_{внз}^2$, тому що хід залежностей визначається спроможностями людини при наявних обмеженнях на коефіцієнти еластичності.

Таким чином, наведені висновки ще раз підтверджують ствердження про неможливість повністю виправити недоліки окремих етапів формування якісних ознак людського капіталу, у тому числі й в освітній сфері — джерела здобуття знань. Тільки поступові наполегливі заходи безперервності та поєднанні виховної й освітньої діяльності на протязі життя спроможні зрошувати особистість з високим трудовим потенціалом.

Список використаної літератури

- Абалкин Л. Социальные приоритеты и механизмы экономических преобразований в России / Л. Абалкин. — М.: Ин-т экономики РАН, 1998. — 394 с.
- Гришнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О. А. Гришнова. — К.: Т-во «Знання», ТОО, 2001. — 254 с.
- Кір'ян Т. Професійне навчання кадрів на виробництві: проблеми фінансово-економічного забезпечення / Т. Кір'ян, М. Дрозд // Україна: аспекти праці. — 2009. — № 4. — С. 23–27.
- Лібанова Е. М. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан: монографія / Е. М. Лібанова. — К.: Наука, 2002. — 123 с.

5. Павлюк К. В. Видатки бюджетів на розвиток людського капіталу як чинник економічного зростання / К. В. Павлюк // Фінанси України. — 2006. — № 9. — С. 30–43.

6. Гриньов А. М. Співвідношення понять «людський капітал», «знання персоналу» та «інтелектуальний капітал» / А. М. Гриньов // Регіональні проблеми людського та соціального розвитку: в 2 т. Т. 1 / НАН України, Ін-т економіки пром-ті. — 2008. — С. 189–192.

7. Закон України «Про освіту» // Законодавство України про освіту / Верховна Рада України: Офіц. вид. — К.: Парламентське видавництво, 2007. — 200 с.

8. Осійчук М. С. Людський капітал: критерії оцінки й індикатори економіки знань / М. С. Осійчук // Фінанси України. — 2008. — № 7. — С. 28–33.

9. Лич Г. В. Освіта як важлива інвестиція у розвиток людського капіталу / Г. В. Лич // Формування ринкових відносин в Україні. — 2005. — № 6 (49). — С. 123–132.

10. Абалкин Л. И. Самые эффективные вложения — в образование и науку / Л. И. Абалкин // Управление персоналом. — 2000. — № 5. — С. 10–13.

11. Закон України «Про дошкільну освіту» // Законодавство України про освіту / Верховна Рада України: Офіц. вид. — К.: Парламентське видавництво, 2007. — 200 с.

12. Львовчкін С. В. Макрофінансова стабілізація в Україні в контексті економічного зростання: монографія / С. В. Львовчкін. — К.: Наша культура і наука, 2003. — 353 с.

13. Закон України «Про загальну середню освіту» // Законодавство України про освіту / Верховна Рада України: Офіц. вид. — К.: Парламентське видавництво, 2007. — 200 с.

14. Майбуров И. Экономическое обоснование накопления человеческого капитала / И. Майбуров // Общество и экономика. — 2006. — № 7–8. — С. 245–263.

Стаття надійшла до редакції 02.09.2012 р.

УДК 35.08

І. Л. Олійник,

канд. юрид. наук,
завідувач кафедри,

Донецький державний університет управління

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РОТАЦІЇ КАДРІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

У статті досліджено правовий механізм ротації кадрів державної служби, проаналізовано закордонний досвід ротації державних службовців.

Ключові слова: державна служба; ротація кадрів державної служби; корупція; удосконалення кадрового потенціалу.

У сучасних умовах реформування й підвищення ефективності функціонування системи державного управління і її підсистем, зокрема державної служби і служби в органах місцевого самоврядування, є одним з державних пріоритетів. При цьому великого значення набувають питання попередження корупційних проявів в органах державної влади та розвитку кадрового потенціалу і кваліфікації. Саме ротація кадрів державної служби може стати ефективним засобом формування дієвого кадрового

резерву державних службовців і сприятиме запобіганню проявам корупції серед них. На це, зокрема, вказує і Указ Президента України «Про Стратегію реформування системи державної служби України» [1], і Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Концепції ротації кадрів на окремих посадах державних службовців» [2], і Методичні рекомендації з питань запобігання і протидії корупції, затверджені наказом Головного управління державної служби України [3] тощо. Проте,

© І. Л. Олійник, 2012